

Bozsicskovics Bazil, az első kőrösi szerb katolikus püspök

FÖLDVÁRI SÁNDOR

1963-ban született, Budapest. Az ELTE filozófia, orosz és ukrán szakán végzett 1991-ben. 1995-től az ELTE Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékén oktat nyelveket, 1998-tól a Finnugor Tanszéken oktat komparatív baltisztikát.

¹Lásd az ungvári unióról Pirigy István tanulmányát a *Vigilia* 1996. 6. számában.

Mária Terézia erőteljes kérésére 1777-ben állította fel VI. Piusz pápa a kőrösi (krizsevci) bizánci rítusú katolikus egyházmegyét. Mária Terézia egyházpolitikája nagyon határozottan pártfogolta a Rómával egyesült, a legfontosabb katolikus hittételeket (mint: Filioque, purgatórium létezése és mások) elfogadó, ám keleti szertartásaikat és hagyományait megőrző katolikusok ügyét. Mivel az „unitus” jelző pejoratívnak hangzott, éppen Mária Terézia idejében vált hivatalossá a „görög katolikus” elnevezés, ma pedig a katolikus egyház az egész világon egységesen a „bizánci rítusú katolikus” terminust használja.¹ A szerb és a román püspökség felállításáról azóta indokolt megemlékeznünk — ha másért nem, a mai geopolitikai helyzet miatt is. Ami a szerbeket illeti, nem a kőrösi volt az első katolikus szerb püspökség. Már több, mint egy évszázaddal előtte létrejött a délvidéki unió, amely — mint alább szót ejtünk róla — a háborús konfliktusokba keveredett vallási villongások áldozata lett. Újjászervezésében jeleskedett Bozsicskovics Bazil püspök, a Rómában, majd Lengyelországban működött teológiai tanár, aki mind a nyugati műveltség, mind a kelet-európai sajátosságok alapos ismeretével nyúlt korának fontos, ám kényes kérdéseihez. Mint látni fogjuk, ezek megoldását elsősorban a hitbeli és műveltségbeli nevelés erősítésével kívánta elérni. Ezen a téren szigorú kerülhetetlenségével ellentétbe került püspöktársával, a kárpátaljai ruszin görög katolikusok főpásztorával. Tevékenységét többek közt ezért is értékeli ellentmondásosan a szakirodalom.

A szláv népek és a magyarság együttéléséhez, a Kárpát-medence szláv művelődéstörténetéhez több szempontból is kapcsolódik a bizánci rítusú szerb katolikusok, a délvidéki unitusok története. A szakirodalomban a szerbek uniójáról viszonylag kevesebb szó esik. Szlavisták és egyháztörténészek is fogalmaznak néha úgy, hogy a szerbek többségükben ortodoxok, tehát felesleges szóhalmozás ortodox szerbekről beszélni. Jóllehet a szerb ortodoxiához mérten ténylegesen kisebb súlyú a szerb katolicizmus,² a bizánci rítusú szerb katolikus egyház a történelemben létezett, és ma is létezik.³ A másik vonatkozás, hogy a bizánci rítusú szerb katolikusok története sok szállal kötődik mind a magyarok, mind a kárpátaljai ruszinok, a bizánci rítusú ruszin katolikusok egyháztörténetéhez. Ruszin vonatkozásban kettős jubileumra került sor

²Hadrovics László:

Vallás, egyház, nemzettudat. (A szerb egyház nemzeti szerepe a török uralom alatt) 1991. Bp. 15—21.

³Karácsonyi János:

Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig. 1929.

Veszprém., 210—213, 350—352.

⁴Nilles, Nicolas:
*Symbolae ad
illustrandam Historiam
ecclesiae Orientalis in
terris Coronae S.
Stephani...* Vol. I–II.,
Omnipotente, 1885.
II.769.

1996-ban: a kárpátaljai görög katolikus egyház megszületését jelentő ungvári unió 350. évfordulóját ünnepeltük április 26-án, az önálló munkácsi görög katolikus püspökség felállításának 225. évfordulóját pedig szeptember 19-én. Érdemes ebből az alkalomból is figyelmet fordítanunk azokra a szálakra, amelyek a két görög katolikus egyházmege, a ruszin és a szerb között húzódnak.⁴

Vázlatosan két alapvető tényre utalunk. Az egyik, hogy az 1777-ben felállított krizsevci, azaz kőrösi szerb unitus püspökség juriszdkciója alatt élnek ma a délvidéki ruszinok, akik nemcsak nyelvüket, hanem vallásukat is magukkal hozták.⁵ A másik tényező annak a Gavril Palkovics püspöknek a személye, aki Bozsicskovics Bazil közvetlen elődeként megerősíti a szerb uniót. Palkovics püspök kárpátaljai ruszin volt, és jóllehet Rómában tanult, így némiképp De Camelis szerepéhez hasonlíthatjuk az övét, ám azzal a jelentős többlettel, hogy támaszkodhatott az ungvári unió tapasztalataira, illetve szláv anyanyelvére. Mi itt és most a szerb unióra koncentrálnak felidézünk ennek történetéből néhány fontos momentumot.

A tizenhetedik század elején a Délvidéken két bizánci katolikus püspökség jött létre. Az egyik a Marcsa-kolostor vonzáskörzetében Inanitygrad (1607-ben), a másik az úgynevezett „uškok”-ok számára létesített Zsummerak püspöksége (1628-ban). A zágrábi latin rítusú püspöknek alárendelt ivanitygradi, valamint zsummeraki rítuspüspökséget hamarosan felváltja az önálló bizánci katolikus szerb püspökség Chelm központtal.

Az unitus papság képzésére Zágrábban nyílik szeminárium 1685-ben, Kollonich Lipót esztergomi érsek segítségével. Mint ismeretes, Kollonich bíboros minden eszközzel támogatta az egyházi uniót, így az ő nevéhez fűződik a bizánci katolikus papnövénydekek nagyszombati képzésének megteremtése,⁶ valamint Petrus Canisius *Kis katekizmus*ának latin betűs horvát és cirillbetűs szerb fordítása a katolikus misszió céljából.

A zágrábi szeminárium ellenére a délvidéki unió nem volt tartós, mivel a következő évszázad első felében a bizánci rítusú katolikus klérus fizikailag megsemmisült. A Karlócán megtelepedett szerb metropolita fegyverrel és tűzzel is támogatta az ortodox hit terjesztését. Felebaráti szeretettel végzett missziójának eredményeként 1739-ben megtámadja és felégeti azt a Marcsa-kolostort, amely másfélszáz évvel korábban a délvidéki unió bölcsője volt. A Karlócán megtelepedett szerb metropolita minden eszközzel igyekezett az unitus híveket az ortodoxiába vezetni. Ez annál könnyebb volt számára, minél elégedetlenebbek voltak az unitusok a katolikus egyházon belüli másodrangú helyzetükkel. A bizánci rítusú katolikusoknak a latin rítusúakkal szembeni egyházi jogi hátránya ismerős probléma akár a nagyváradi román, akár a munkácsi ruszin egyházmege történetében. A szerb egyesültek chelmi püspökei között már olyan is akadt, aki nem Rómától, ha-

nem a szerb ortodox patriarchától kérte felszentelését! Kollonich bíboros az unió megmentésére kieszközölte, hogy Róma 1688-ban felállítsa Diakovo püspökségét, ezzel ismét kettőre emelkedett a bizánci rítusú katolikus egyházmegyék száma. Jóllehet ezt is alárendelték a latin hierarchiának, a kétféle katolikus rítus közötti súrlódások nem oldódtak meg.

Az egyházi unió megerősítése, a bizánci rítusú szerb katolikus egyház újjászervezése annak a Gavril Palkovics püspöknek volt az érdeme, akinek 1751-től 1759-ig tartó működése idején kialakult az az egyházzrész, amelynek utódai napjainkig (közelmúltig) ott élő egyesült szerbek. Utóda, Bozsicskovics Bazil iskolákat állított fel, újjászervezte a zágrábi szemináriumban a bizánci rítusú katolikus papnövendékek képzését, és a Bécsben felállítandó generális szeminárium érdekében is hatékony munkát végzett.⁷ Mint ismeretes, Bécsben 1774-től működött a Szent Barbara görög katolikus templom mellett a Barbareum, a Habsburg Birodalom görög katolikus alumnusainak otthona. Itt óriási szellemi pezsgés indult meg: a különböző szláv népek fiai egymással, Bécs kultúrájával, európai eszmékkal ismerkedtek. Bozsicskovics Bazil tehát az alsófokú iskoláztatástól a zágrábi szemináriumon át a bécsi Barbareumig számos olyan intézmény megszületését segítette elő, amely nemcsak a katolikus hit, de az anyanyelvi művelődés és a nemzeti kultúra fejlesztésében is hatékony szerepet játszik. Az a püspök, aki ebben a szellemben munkálkodik, nem tekinthető szélsőségesen rómarabár, latinos beállítottságú, a népétől elszakadt főpásztornak — amint azt az egyháztörténeti szakirodalomban némely szerző állítja!

A Gavril Palkovics püspök által újjászervezett bizánci rítusú szerb katolikus egyház a Habsburg-uralkodók nézőpontja szerint szvidniki püspökségként működött, ám a pápa nem ismerte el ennek önálló voltát, és valamely nem létező püspökség nevére mint címzetes püspököket, joghatóságukat tekintve mint apostoli vikáriusokat szentelte fel a főpásztorait. Így Bozsicskovics Bazil is a bécsi udvar dokumentumaiban szvidniki valóságos püspök, a szentszéki dokumentumokban diocletionopolisi címzetes püspökként szerepel. Ez a helyzet nem felelt meg az agilis püspöknek. Elfogadhatatlan volt ez a helyzet a bécsi udvar számára is, s Mária Terézia nyomatékosan kérte a pápát, hogy állítson fel a Szentszék olyan horvátországi és bácskai unitus püspökséget, amelynek a joghatósága minden délvidéki bizánci katolikus hívőre kiterjed.⁸

A királynő sürgetésének eleget téve VI. Piusz pápa 1777-ben állította fel a kőrösi püspökséget, és az esztergomi érsek juriszdikciója alá rendelte. Ez utóbbi intézkedés célja nyilvánvalóan a korábbi viták elkerülése volt, amelyek az önállóság előtt a zágrábi latin hierarchiának alárendelt helyzet kiéleződéséből adódtak. Mint ismeretes, hasonló céllal és energiával lépett fel Mária Terézia az 1771-ben önállósult munkácsi, valamint az 1777-ben önálló-

⁷Lacko, Michael S.J.:
*Synodus episcoporum
ritus byzantini
catholicorum ex antiqua
Hungaria Vindobonae a
1773. celebrata.* 1975.
Roma. (Orientalia
Christiana analecta,
199.)

⁸Lacko, M.: im. 9.;
Nilles, N.: im. 765—769.

sult nagyváradi püspökség érdekében. Minden magyarázat mellőzésével csak a két időpont egybeesésével illusztráljuk Mária Terézia egyházpolitikáját: 1777 mind a nagyváradi román, mind a kőrösi szerb unitus püspökség erigálásának dátuma. — Mindkettő csupán hat évvel követi a munkácsi unitus püspökség felállítását, és mind a három egyházmegyében több évtizedes harc után került sor, lényegében azonos időben, az önállóság elnyerésére. Ha ezek mellé felsorakoztatjuk Mária Terézia más intézkedéseit, így 1770-ben a Kurzböck–nyomda felállítását, ezt megelőzően az orosz könyvtárak kitiltását, és nem utolsósorban az 1774-ben felállított görög katolikus szeminárium, a bécsi Barbareum megnyitását — akkor kirajzolódik előttünk egy határozott uralkodói koncepció. A királynő a Habsburg Birodalom érdekeit tartva szem előtt igyekezett az orosz, valamint a balkáni befolyástól elszigetelni szláv ajkú híveit, ezáltal kulturális emelkedésüket és társadalmi fejlődésüket is jótékonyan elősegítvén.⁹ Az érdekesség kedvéért megemlítjük, hogy az első világháború után a pápa kiterjesztette a kőrösi püspökség joghatóságát minden Jugoszláviában élő keleti szertartású katolikusra. Timkó Imre adatai szerint ekkor a jugoszláviai bizánci katolikus püspökség híveinek csak mintegy a fele volt szerb, a többi jelentős számban keleti szláv (ruszin és ukrán), valamint a határok mentén élő román és makedón.¹⁰

⁹Janka György: *Két emlékirat a délszláv görög katolikusokról 1776-ból*. In: Nagy Márta (szerk.), *Posztbizánci Közlemények*, I. Debrecen, 1994. 145–152.
Pirigy István: *A görögkatolikus magyarság története*. Nyíregyháza, 1990.

¹⁰Timkó Imre: *Keleti kereszténység, keleti egyházak*, 1971. Budapest.

Mária Terézia egyházpolitikájának jóvoltából 1770-ben megkezdte működését Bécsben a Typographia Orientalis, Josef Kurzböck nyomdája. Feladata lett volna a Habsburg Birodalom keleti szertartású, szláv ajkú népeit cirill betűs nyomtatványokkal ellátni. Első termékei közé tartozott a kárpátaljai ruszinok számára nyomott ábécéskönyv, illetve katekizmus. A mintegy másfél évszázados vita után, 1771-ben felállított munkácsi görög katolikus püspökség első önálló főpásztora, Bradács János kívánt ily módon gondoskodni a papság és a hívek megfelelő vallásos irodalommal való ellátásáról. A szvidniki görög katolikusok apostoli vikáriusa, Bozsicskovics Bazil azonban a könyvekben eretnek tanokat talált, így azokat azonnal meg kellett semmisíteni. Mária Terézia 1772-ben Bécsben zsinatot hívott össze, amelyen a Habsburg Birodalomban élő görög katolikusok főpásztorai vitatták meg a szükséges liturgikus könyvek fajtáit és tartalmát.¹¹ A bécsi szinóduson a hangadó szerepet Bozsicskovics Bazil vitte. Személyét a hazai egyháztörténetben Pirigy István rómabarát, latin szellemű főpapként aposztrofálja. Ezt látszana alátámasztani az a tény is, hogy az 1777-től önálló kőrösi püspökségben élő szerb görög katolikusok főpásztora 1784-ben Egerbe küld papnövendékeket.

Bozsicskovics, noha valóban Rómában nevelkedett, a reá bízott hívek anyanyelvi művelődésének és nemzeti kultúrájának fejlesztésért küzdött. Pirigyvel szemben így a népéért fáradhatatlanul munkálkodó főpapként értékeli őt az a Nicolas Nilles jezsuita történész, akinek „a Szent István koronája földjén” található összes

¹¹Lacko, M.: im. 10—20,

¹²Nilles, N.: im. II. 765.

keleti rítusú egyház történetét feldolgozó hatalmas monográfiát köszönhetjük.¹² Hasonlóan pozitívan festi le Bozsicskovics működését a nemrég elhunyt Michael Lacko, szlovák származású jezsuita történész, hosszú ideig Rómában a keleti kereszténység professzora, aki az ungvári uniónak szentelt és eddig négy kiadást megért monográfiája után a vonatkozó összes dokumentumot közreadó forráskiadványként dolgozta fel a bizánci rítusú katolikus püspökök 1772-es bécsi szinódusát, amelyen Bozsicskovics játszotta a meghatározó szerepet. Lacko munkája nyújtja a püspök eddigi legrészletesebb (bár még mindig sovány) életrajzát, így megtudhatjuk azt is, hogy római tanulmányai és ottani tanári működése után Lengyelországban volt a filozófia tanára, tehát széles látókörű, a kelet-európai kérdésekben jártas személy.¹³

¹³Lacko, M.: im. 12.

Végezetül egy magyar egyháztörténész, a bécsi pápai nunciátúra levelezését feldolgozó Vanyó Tihamér Aladár bencés szerzetes megjegyzi: Bradács János munkácsi görög katolikus püspök szűklátókörű és műveletlen álláspontot képviselt, amikor az általa kiadott ábécéskönyv, illetve katekizmus igen súlyos hibáit azzal mentegette, hogy a nép széles rétegei, a hívők tömege így szokta meg.¹⁴ A főpásztornak nevelnie kell a nyáját, amiként nevelte Bozsicskovics a népét már akkor, amikor még a kárpátaljai ruszin származású Gavril Palkovics püspök generális vikáriusaként segédkezett a bizánci rítusú szerb katolikus egyház újjászervezésében. — Ha tehát ez a népéről gondoskodó főpásztor alkalmasnak találta Egert a görög katolikus alumnusok képzésére, akkor tartahatatlanná válnak a görög katolikus egyháztörténetben és a ruszin filológiában Zsatkovics óta meggyökeresedett egyoldalú negatív értéktételek.

¹⁴Vanyó Tihamér Aladár,
*A bécsi pápai követség
levéltárának iratai
Magyarországról
1611–1786.* 1986. Bp.